

URBANISTINĖ STRUKTŪRA

1462 M. TAURALAUKIO DVARO RIBOŽENKLIS

Kęstutis Demereckas

Vaikščiodami po Klaipėdos parką atkreipdavome dėmesį į akmenis, kurie įaugę į žemę šalia ke-
liukų, miške ar prie ežerėlių. Kai kurie iš jų net su įrašais ir datomis. Radome ne vieną tokių akmenį.
Vieni jų žymėjo 1834 m. datą – tuomet Klaipėdos pirkliai paženklino miesto šiaurinę ribą. Apie tai
rašėme Klaipėdos jubiliejui skirtame projekte „Klaipėdos ribos 2002“. Tarp visų šių akmenų išsiskyrė
vienas, ant kurio iškirsti du kryžiai. Koks tai akmuo, ką reiškia ant jo iškalti kryžiai, sužinojau iš
Klaipėdos metraštininko J. Sembritzkio knygos „Klaipėdos karališkojo Prūsijos jūrų ir prekybos
miesto istorija“. Pasirodo, tokiais akmenimis XV a. buvo žymimos žemių ribos. Jie minimi pirmajā-
me žinomame žemių užrašymo Tauralaukio dvaro dokumente, datuotame 1462 m. Čia rašoma: „ei-
nant nuo pirmosios griovos prie Dangės priešais karališkąsias valdas, nuo tos griovos aukštyn iki
kelio, tuo keliu einant tolyn iki vienu kryžiumi pažymėto akmens, nuo akmens tolyn iki kito akmens su
kryžiais, gulinčio lankoje (Luken) prie tilto, nuo tilto toliau einant iki Kalotės kelio, prie akmens su
kryžiais, tuo pačiu keliu tolyn einant iki alksnio, pažymėto vienu kryžiumi, pro medį keliu pirmyn iki
kryžiais pažymėto akmens, nuo jo iki kito alksnio, taip pat su vienu kryžiumi, prie skardžio, toliau –
skardžio pakraščiu iki Dangės, nuo Dangės vėl einant prie griovio aplinkui kalvą, nuo kalvos vėl pa-
lei Dangę ir priešus tą pačią griovą ir pastatus, kuriems ši žemė nuo seno priklauso...“¹.

Šiandien aprašomą vietą atrasti labai sunku: nebeliko Didžiojo Tauralaukio dvaro. Nebėra net
žymės, kur stovėjo pastatai, neliko Kalotės kelio. Liko tik upė, ir tikėkimės, aprašomos griovos.
Pirmoji svarbi aplinkybė yra ta, kad privilegijoje minimas ne mums žinomas įprastas Tauralaukis
kairėje Danės pusėje. Sprendžiant iš prieškario žemėlapių, Senasis, arba Didysis, Tauralaukis dva-
ras buvo išsidėstęs dešiniajame Dangės krante. Taigi arčiau miesto, prie pat upės. Istoriniai šaltiniai
tvirtina, kad Didžiojo Tauralaukio dvarai buvo du. Todėl ieškome pirmojo, senesnio. 1648 m. neži-
nomo autoriaus Klaipėdos apskrities žemėlapyje. Tauralaukio apylinkėse, dešiniajame upės krante,
matome nedidelį dvarelį, kuris pažymėtas „H. von Bomlen 16 H“. Ši žemėlapių reikėtų datuoti ne
1670–1675 m., kaip tvirtina V. Žulkus², o 1648 m.³ 1648 m. buvo permatuotas Vyžeikių valsčius, o
šiam žemėlapyje užrašyta, kad jis užima 148 ūbų 15 1/2 margo. 1646 m. D. Tauralaukio dvaro
savininkas buvo Ernstas von Bommelnas. Jam mirus, 1678 m. pagal paveldėjimo sutartį Didžiojo
Tauralaukio dvarą pasidalijo du sūnūs – Hermanas ir Johanas Ernstas. Hermanui teko Plučiai ir
Appelnai bei Nemirsetos smuklė, o Johanui Ernstui, matyt, dvarelis. Ir vienas, ir kitas broliai vedė
paštininko Schmiedto dukras, tačiau Johanas dar paveldėjo ir paštininko tarnybą. Vėliau jis sėk-
mingai kopė karjeros laiptais: tapo Sandorių teismo pirmininku ir Klaipėdos burmistru.⁴ Matyt, jis
netoliese, į šiaurę nuo senojo, ant kalvelės šalia upės pasistatė naują dvarą. Ilgainiui šiam dvarui
perėjo Didžiojo Tauralaukio dvaro vardas. Dvaras išliko iki XX a. vidurio, kol Antrojo pasaulinio

¹ J. Zembrickis, *Klaipėdos karališkojo Prūsijos jūrų ir prekybos miesto istorija*, Klaipėda, 1 t., 2002, p. 58 (toliau – Zembrickis. *Klaipėdos karališkojo...*).

² V. Žulkus, „Klaipėdos pilis. Statybos istorija ir tyrimai“, *Lietuvos pilių archeologija*, Klaipėda, 2001, p. 47.

³ J. Sembritzki, A. Bittens, *Geschichte des Kreises Heydekrug*, Memel, S. 66.

⁴ J. Sembritzki, *Geschichte des Kreises Memel*, Memel, 1918, S. 91–92.

karo audra jį sunaikino. Tad minėtame 1462 m. dokumente aprašytas D. Tauralaukio dvaro ribas būtų galima tapatinti su 1648 m. žemėlapyje pažymėtu senuoju Didžiuoju Tauralaukiu.

Taigi senojo dvaro vieta buvo arčiau miesto, prieš tiltą į Mažąjį Tauralaukį. Dabar čia Klaipėdos universiteto botanikos sodo teritorija. Joje išliko dvaro kapinaitės ir senojo kelio fragmentų. Didžiojo Tauralaukio dvaro privilegijoje minimi keturi akmenys, pažymėti kryžiais: vienas su vienu kryžiumi, kiti su trimis – „kryžiais“. Braižant schemą, atrodo labai paprasta ir aišku, tačiau kur anuomet stovėjo tie akmenys, šiandien negalima atsakyti. Šio mažo tyrimo tikslas – bandyti išsiaiškinti, ar rastasis akmuo buvo Didžiojo Tauralaukio dvaro riboženklis, t. y. vienas iš trijų dviem kryžiais pažymėtų akmenų. Pirmiausia, remiantis šio, kaip kitoje knygoje prasitaria pats J. Sembritzkis, abejotino dokumento kopija, reikėtų nustatyti, kur buvo minimi keliai: pirmasis kelias pakilus iš griovos, antrasis kelias, kuriame pastatytas tiltas Lankoje, ir trečiasis – Kalotės kelias. Be to, reikėtų nurodyti, kur buvo toji Lanka, o galiausiai atsakyti į klausimą, ar rastasis akmuo savo vieta žymėjo Didžiojo Tauralaukio dvaro senąją ribą?

1462 m. Tauralaukio dvaro valdos ribų schema XX a. pr. žemėlapyje

Neabejotina, kad pirmasis minimas kelias yra senasis kelias, vedęs iš Klaipėdos per Tauralaukį į Žemaitiją. Čia buvo tiltas per Dangę. Kelias, pervažiavus tiltą, toliau suko kairiuoju upės krantu per Aukštkiemius, Eketę, tęsėsi per brastą link Kretingalės į Kretingą. Tai vienas pirmųjų ir seniausių Klaipėdos kelių. (Apie šį kelią, jo išlikusias užsikonservavusias atkarpas ties Aukštkiemiais,

brastą per Dangės upę esame rašę istorinėje pažymoje Klaipėdos paminklotvarkos skyriui.) Privilegijoje minima pirmoji griova buvo žemiau dvaro sodybos, ten kur upė darė gražų vingį. Tas Dangės vingis dar užfiksuotas 1757 m. rusų braižytame karo veiksmų žemėlapyje (2 pav.) ir išliko nepakitęs iki šių dienų. Čia nutiestas šiandieninis plentas ir pastatytas naujas tiltas į Tauralaukį. Pakilkime šiauriniu Dangės kilpos pakraščiu iki senojo kelio ir eikime tuo keliu miesto kryptimi, ten kur iki vingio pabaigos upė suko atgal. Čia rasime vietą, kurioje turėjo stovėti pirmasis akmuo su vienu kryžiumi. Nuo jo dvaro riba bėgo pieva iki Lankoje pastatyto tilto.

Kur galėjo būti ši pieva, kurioje reikėjo statyti tiltą? Jei buvo tiltas, tai turėjo būti ir kelias. Kurlink jis vedė? Lanka turėjo būti drėgna pieva. Pradžioje manėme, kad tokia vieta galėjo būti tarp Aulaukio ir Svijanės ežerėlių. Ten tekėjo juos jungiantis bevardis upelis. Spėjamas tiltas galėjo būti pastatytas per šį upelį. 1868 m. žemėlapyje pažymėti net du tiltai, permesti per šį upelį. Manėme, kad svarbesnis ir senesnis buvo įvažiavimas į Charlottenhofo dvaro žemę. Tačiau išsiaiškinus 1503 m. Klaipėdos miestiečiams užrašytą 14 ūbų⁵ ir neįvardyto dvarelį Tauralaukyje 1509 m.⁶ ribas tapo aišku, kad Tauralaukio dvaro žemės ribą reikia vesti daug šiauriau, net už Aulaukio. Mėnėtos XVI a. valdos turėjoėjusią tarp Svijanės ir Aulaukio ežerų bendrą ribą. Jos riboženklis – ažuolas su vienu kryžiumi. Čia iki dabar išliko labai žema, pelkėta vieta. Ji yra iškart už Aulaukio molio kalvų. Šiandien riba lokalizuojama tarp dragūnų kareivinių ir Miesto ligoninės, kur pradėta naujo gyvenamųjų namų kvartalo statyba. 1936 m. žemėlapyje šioje vietoje matome krūmynais apaugusią pelkę, iš kurios grioviais vanduo nuvestas į Aulaukio ežerėlį. Kažkur čia ieškotume tilto ar vadinamosios rąstgrindos, prie kurios stovėjo akmuo su dviem kryžiais. Du kryžiai ant akmens buvo reikalingi siekiant nurodyti, kuria kryptimi toliau suko riba. Nuo šios vietos Tauralaukio dvaro žemės riba ėjo link Kalotės kelio. Šiauriau Aulaukio ji turėjo kirsti Smėlio pylimą (*Sandwehr*). Prie susikirtimo su Kalotės keliu stovėjo antras akmuo su dviem kryžiais.

Akmuo-riboženklis

⁵ Zembrickis, *Klaipėdos karališkojo...*, p. 62.

⁶ Zembrickis, *Klaipėdos karališkojo...*, p. 64.

Nežinia, kurioje vietoje buvo pastatytas šis riboženklis, nes akmuo rastas už kelių miško kvartalų į vakarus nuo Kalotės kelio. Šiandieninė situacija šioje vietovėje nėra labai pakitusi: Kalotės kelias dabar – pėsčiųjų takas nuo Vasaros estrados į Girulius. Šis kelias labai senas, nes Kalotė minima pirmuosiuose Ordino dokumentuose. To laiko keliai jungė nedideles gyvenvietes, o per jas – tolimiausius miestus ir pilis. Tiesiausias kelias iš miesto į Kalotę vedė nuo Tiltlo vartų tiesiai į šiaurę, o ties Aulaukio – Charlottenhofo dvaru kirto Smėlio pylimą. Šis kelias, kaip pagrindinis susisiekimo kelias su Kalote, veikė iki 1868 m. Jo konfiguracija, sankasos daugelyje vietų išliko nepakitusios iki šių dienų. Arčiau jūros buvo kitas svarbus kelias. Jį 1798 m. žemėlapyje pažymėjo Schrötteris. Kelias vedė į Karklę ir toliau, neužsukdamas į Kalotę traukė į Palangą. Jis ėjo pro vietą, kur baigiasi Smėlio pylimas.

Taigi Didžiojo Tauralaukio dvaro riba ėjo Kalotės keliu iki alksnio su kryžiumi bei toliau iki trečiojo akmens su kryžiais. Tuo keliu riba ėjo gana ilgą kelio atkarpą, nes ją žymėjo net trys riboženkliai. Nežinia, kurioje vietoje ji suko Dangės link, vedė iki didžiosios griovos. Ji suko grioviu aplink kalvą, ant kurios vėliau įsikūrė naujasis Didžiojo Tauralaukio dvaras. Ribą ėjo paupiu iki senųjų dvaro pastatų. 1648 m. žemėlapyje linija apvestas netaisyklingas keturkampis žemės plotas. Galima spėti, kad linija žymėjo D. Tauralaukio ribą.

Rastasis akmuo su „kryžiais“ galėtų būti trečiasis ar dar įtikinamiau – ketvirtasis. Jis rastas tolokai nuo senojo Kalotės kelio, kirtimų sankirtoje, prie pat senojo Palangos kelio. Tikėtina, kad čia riboženklis atsirado vėliau. Jis galėjo būti perkeltas plečiantis dvarui ar pervežtas pažymint kitą ribą. Be to, akmuo gulėjo iškastas, laisvai, be konkrečios vietos. Tai dar labiau įtikina, kad jis buvo iš kitos vietos. Ribą žymėjęs akmuo raudono granito, maždaug 80 x 60 x 50 cm, ant jo viršutinės dalies iškalta du Ordino kryžiai (platėjančiais galais). Kryžiai išdėstyti ant akmens viršutinės dalies taip, kad žiūrint į juos iš vienos ir kitos pusių susidarytų reikiamas kampas. Tai buvo reikalinga siekiant nurodyti, kad riba, atėjus prie akmens, iki pirmojo kryžiaus čia darė reikiamą kampą ir toliau ėjo antrojo kryžiaus nurodyta kryptimi. Kad rastasis akmuo priklausė Didžiojo Tauralaukio dvaro ribai, abejoti netenka, nes aplink panašių akmenų su dviem kryžiais, kuriuos būtų minėję istoriniai dokumentai, nėra. Miestiečių laukus žymėjo stulpai su įkirtimais ir akmenys su vienu kryžiumi.

Žemės riboms žymėti buvo naudojama daug įvairių būdų. Geriausios ribos tebėra natūralios: jūra, upė, griova, pelkė, miškas, medžiai, vėliau kelias, griovys, stulpas. Dirbama žemė dažniausiai būdavo apkasama grioviais. Akmenų, žyminčių žemių ribas, nėra tiek daug. Todėl rastas ir užfiksuotas akmuo-riboženklis yra unikali kultūros paveldo vertybė. Dar svarbiau, kad šis akmuo yra iš Ordino laikų, t. y. pirmojo Klaipėdos apylinkėse žemės užrašymo Ordino magistro paklusniam vasalui. Matyt, šis akmuo jau nebežymėjo buvusios ribos, nes buvo nuvežtas, tačiau jo radimo vieta taip pat svarbi: prie senojo Palangos kelio (šiuo metu nežymaus keliuko Girulių miške). Labai gaila, kad po pirmojo senųjų Klaipėdos ribų paskelbimo 2002 metais šis akmuo dingo.

Labai dažnai ribos ženklui buvo pasirenkamas kryžius.⁷ Kitose Lietuvos vietose kalti kryžiai yra visai kitokios formos. Latvijos teritorijoje taip pat daug ribas žymėjusių akmenų ir tik gal vienas primena Tauralaukio: Valmieros apylinkėse užfiksuotas Rūjienas Krustakmens.⁸ Reikia konstatuoti, kad Didžiojo Tauralaukio ribą žymėjęs akmuo su dviem Ordino kryžiais – vienintelis toks akmuo visame Pabaltijyje. Datuotinas 1462 m. riboženklis – unikalus seniausių Klaipėdos apylinkių istorijos liudininkas. Norėtūsi, kad jis būtų surastas, gražintas į vietą bei saugomas kaip ypač reikšmingas kultūros paveldo objektas.

⁷ R. Matulis, *Istoriniai akmenys*, Vilnius, 1990, p. 110.

⁸ J. Urtans, *Pedakmeni, rubežakmeni, muldakmeni*, Riga, 1990, l. 43.

The 1462-year boundary mark of the Tauralaukis estate

Summary

While walking in Klaipėda park I found a stone with two carved crosses. Such stones were used to mark the land boundaries in the 15th century. In the 1462-year document setting boundaries of the Tauralaukis estate some stones with crosses are mentioned as located in the meadow at the bridge and at Kalotė road.

The Great Tauralaukis estate no longer exists today, we do not know the route of Kalotė road. The historic sources maintain that there were two estates of the Great Tauralaukis. The older one was marked by unknown author on the 1648 map of Klaipėda County „H. Von Bomlen 16 H“. The map should be dated not to 1670–1675 as maintains, but to 1648, as in this year Wieszeiken district was re-measured anew. The second estate appeared when by the title of inheritance agreement in 1678 the land was divided between to sons of Bomlen – Herman and Johan Ernest. The younger, Johan as a successor took over a postman's service, was a Chairman of the Court of Treaties and the burgomaster of Klaipėda. Presumably, he built the new estate of the Great Tauralaukis northward from the old one.

In the Privilege the boundaries were set from the old estate of the Great Tauralaukis – at present the Botanical garden of Klaipėda university.

The objective of the research – to prove that the found stone was a boundary stone of the Great Tauralaukis estate – one of three stones marked with two crosses.

The first road that crosses the boundary on its way from the river – is the old road from Klaipėda to Samogitia that led across Tauralaukis. That was the location of bridge across the Dangė River.

From that place the boundary of the estate led across the meadow towards the bridge built on the Lanka river. At first I thought that such place could be somewhere between Aulaukis and Svijanė Lakes. But the boundary of Klaipėda townspeople land was set there and marked with its boundary mark – an oak. The oak also marked the boundary of the Charlottenhof estate in the 1509-year privilege. Thus it became clear that the boundary of the Tauralaukis estate land should be set much further northward, even beyond Aulaukis Lake. This place is very low and swampy even at present. Possibly, there was a bridge at which the stone with crosses was placed. Two crosses on a stone were carved in order to show the further direction of the boundary. From this place the boundary of the estate land is set towards Kalotė road where the second stone with two crosses was placed. The original location of this boundary mark is not clear, as the stone was found several forest compartments away to the west from Kalotė road. This road is very old as Kalotė was mentioned already in the first documents of the Order. The road is marked on the 1798 map by Schrötter. The boundary of the estate further ran along the road up to the alder-tree with a cross and to the third stone with crosses. Then it turned towards the Dangė River and led along the riverside up to the old buildings of the estate. The boundary stone is of red granite, sized approximately 80x60x50 cm, with two crosses of the Order (with widened ends) carved on its top part. There are no doubts that it belonged to the boundary of the Great Tauralaukis estate, as in the immediate vicinity there are no similar stones with two crosses, which would had been mentioned in the historic documents. Townspeople used poles with cuts and stones with one cross to mark their land boundaries. It is not clear how the stone happened to appear two forest compartments away to the west. By the way, after being described in J. Sembritzki book „Klaipėdos istorija“/History of Klaipėda/ published in 2002, the stone disappeared.

Quite many similar stones that marked boundaries are found in Lithuania however the Great Tauralaukis boundary stone with two crosses of the Order is the only stone of such type found in all Baltic countries. Being one of the oldest witnesses (to be dated to 1462) of the history of Klaipėda environs the stone should be preserved as the cultural heritage object of great significance.